

Іван Гаврилович Шовкопляс народився 8 квітня 1921 р. у с. Лазірки Оржицького р-ну на Полтавщині. Мабуть, була та весна теплою та щедрою для його батьків, які мріяли бачити сина освіченою, працюютою та порядною людиною. Радість сім'ї Шовкоплясів була недовгою, заарештували батька, Гаврила Петровича. Смуток, а за ним і перші репресії поселились в їхній хаті. Хлопця виключають з комсомолу, він стає сином ворога народу. Здавалося, що зруйновано світ, немає ніякої надії на майбутнє, розпач запанував у думках. І раптом прийшла вісточка з далеких країв від ув'язненого батька: «Продай, що маєш,— писав він дружині,— залиш тільки хату і вчи Івана».

Мати виконала заповіт чоловіка, і доля посміхнулася синові. Іван Шовкопляс вступає до Київського державного університету. Навчання, про яке мріяв, яким снів і жив, давалось легко, він буквально «ковтав» книжки, не пропускав жодного семінару, лекції, зустрічі з викладачами. Студентом третього курсу влаштувався на роботу до Центрального історичного музею України, з'явилась можливість хоч якось утримувати себе.

А потім розпочалася війна, а з нею — і нові випробування. Знову згадали батька, і Івана не взяли до армії. Риття протитанкових окопів, переїзд до Харкова, Кзил-Орди, Махачкали, Омська, Кемерова... На цих тяжких воєнних дорогах було багато порядних людей, з якими зводила доля Івана Гавриловича. Зрештою він став учителем географії та історії в одній із кемерівських шкіл, а у 1944 р. повернувся до рідної України, поновився в університеті та на роботі в музеї.

Уже 1945 р. Іван Гаврилович їде у свою першу археологічну експедицію в Дніпровське Надпоріжжя, згодом — у Подністров'я, а в 1946 р. вступає до аспірантури Інституту археології АН УРСР, який на довгі роки стане для нього рідною домівкою. В стінах інституту було підготовлено кандидатську, а з часом і докторську дисертації, саме тут І.Г. Шовкопляс сформувався як фахівець високого класу, став знаним далеко за межами України археологом-палеолітознавцем. Він працював ученим секретарем та заступником директора інституту, керівником багатьох великих експедицій, тут він вистраждав та побудував свій музей...

Іван Гаврилович — людина, повністю віддана улюбленій справі, що була сенсом його життя. Це археологія, давнє минуле його землі, витоки нашої історії та культури.

Палеоліт... Чому саме цей період життя людства найбільше зацікавив ученого? Мабуть, тому, що ще в далекому 1935 р. підлітком приходив він на розкопки палеолітичної стоянки Гінці, споглядав працю археологів. Там уперше побачив він Івана Григоровича Підоплічка, Івана Левицького, Олександра Брюсова, Марію Фосс. Це вже потім, набагато пізніше, познайомиться він з ними особисто, а з Іваном Григоровичем буде багато і плідно працювати впродовж всього свого наукового життя, стануть вони друзями,

колегами і однодумцями. Нині неможливо уявити палеолітичну науку без І.Г. Шовкопляса. Близкучі розкопки Мізина, Добранічівки, Радомишля, Фастівської стоянки, Ключів — це «золотий фонд» вітчизняного палеолітознавства, опорні пам'ятки у вивченні найдавнішого минулого світу. Саме на цих матеріалах було розроблено питання соціального устрою палеолітичного суспільства, житлобудування, структури палеолітичних поселень, господарські заняття. Варто згадати лише один з аспектів досліджень І.Г. Шовкопляса — роботи на Мізинській стоянці. В процесі розкопок цієї пам'ятки було створено і відпрацьовано

методику розкопок таких поселень, проведено аналіз та визначено критерії для характеристики кістково-земляних жител, саме тут уперше було поставлено питання про існування господарсько-побутових комплексів, вперше відтворено реконструкцію палеолітичного житла.

Друге покликання Івана Гавриловича — музеї. І знову ж повертаємось до років його молодості, коли він ще студентом розпочав роботу в Національному музеї історії України. Досвід, здобутий там, став у нагоді набагато пізніше. У 1966 р. з ініціативи І.Г. Шовкопляса та за Постановою Ради Міністрів УРСР було розпочато створення Археологічного музею Інституту археології АН УРСР, а вже у 1969 р. музей відкрив свої двері для відвідувачів. І.Г. Шовкопляс заснував унікальний і єдиний в Україні музей на місці розкопок палеолітичної стоянки — «Добранічівська палеолітична стоянка». В експозиції цього музею — залишки одного із господарсько-побутових комплексів пам'ятки, вдало доповнені археологічними знахідками, фотографіями та ілюстративними матеріалами.

Великий науковий досвід, ерудиція, широкий кругозір стали основою його педагогічної діяльності, започаткованої вчителюванням у воєнні роки. Згодом Іван Гаврилович стає викладачем Київського педагогічного інституту та Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Підготовлений ним підручник «Основи археології» і тепер є одним з найбільш використовуваних студентами.

Багато зроблено І.Г. Шовкоплясом у галузі бібліографічної науки, видані ним довідники з археології України свідчать про його фундаментальні знання, прекрасну орієнтацію в лабіринтах археологічної науки, надзвичайну працездатність.

Доля не завжди була прихильною до вченого, життєвий шлях часто був тернистим. Сталося так, що на початку 1970-х років він був звільнений з посади завідувача Археологічного музею, а разом і з інституту і переведений старшим науковим співробітником до Центральної наукової бібліо-

теки ім. В.І. Вернадського АН УРСР (нині — Національна наукова бібліотека НАН України), де він працював до останніх днів. І.Г. Шовкопляс знайшов себе і тут, вистояв, став повноправним членом колективу, плідно і багато працював на ниві бібліографічної науки.

Отакими уявляються основні віхи життя вченого, можливо, найбільш яскраві моменти його біографії, ті чотири пристрасті, яким він присвятив своє життя.

Науковий доробок Івана Гавриловича Шовкопляса, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, вченого зі світовим ім'ям надзвичайно об'ємний (варто згадати лише понад 600 друкованих праць) і вочевидь є сюжетом окремого дослідження. До викладеного слід лише додати, що І.Г. Шовкопляс був учнем, а з часом і колегою видатного палеолітознавця Петра Петровича Єфименка. Доля звела Івана Гавриловича з П.Й. Борисковським, вони приятелювали, співпрацювали, підтримували один одного в тяжкі хвилини. Можна згадати М.Я. Рудинського, який вперше запросив Івана Гавриловича до археологічної експедиції, у якого він учився премудростям цієї дивної науки. Це лише кілька прізвищ із когорти славетних учених, поряд з якими І.Г. Шовкоплясу довелося жити та працювати, яскравим представником якої був і він.

Л.В. КУЛАКОВСЬКА

Одержано 28.04.2001